

IVAN OLLEVIER

De jaren van chaos

Berichten uit Brexitland

Houtekiet

Antwerpen / Amsterdam

© Ivan Ollevier / Uitgeverij Houtekiet 2021
Houtekiet, Schaliënstraat 1 bus 11, B-2000 Antwerpen
www.houtekiet.be
info@houtekiet.be

Omslag Pascal Van Hoorebeke
Omslagfoto © BELGA/AFP
Opmaak www.intertext.be

ISBN 978 90 8924 907 4
e-ISBN 978 90 8924 908 1
D 2021 4765 1
NUR 740

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission of the publisher.

INHOUD

Inleiding	7
1 Hovercrafts en Lancaster House	15
2 Een rauw theaterstuk: de verkiezingscampagne	33
3 De overwinningsnederlaag	53
4 Een vrolijk uitje	61
5 In het spiegelpaleis	73
6 May in de miserie	89
7 De muiterij	105
8 Hommeles in het Lagerhuis	117
9 Verkiezingen die niet hadden mogen zijn	141
10 BoJo komt aan de macht	151
11 Met gestrekt been naar vervroegde verkiezingen	171
12 De laatste rechte lijn	191
13 De pandemie	211
14 Blufpoker	229
Epiloog	243
Dankwoord	247
Personenregister	249
Bibliografie	253

*Turning and turning in the widening gyre
The falcon cannot hear the falconer,
Things fall apart, the centre cannot hold*
— W.B. YEATS (1865-1939)
(The Second Coming, 1919)

*A family with the wrong members in control –
that, perhaps, is as near as one can come
to describing England in a phrase*
— GEORGE ORWELL (1903-1950)
(England Your England, 1941)

Inleiding

Rond deze tijd van het jaar is Dorset op zijn mooist. Alles staat in bloei, de melkvioltjes, het zwartkoren, het duizendguldenkruid. Wanneer we het New Forest uit rijden, ontrolt zich een landschap van zachtglooiende heuvels en valleien. Hier spelen de broeierige verhalen zich af van Thomas Hardy, schrijver van *Far from the Madding Crowd*, *The Return of the Native* en *Tess of the d'Urbervilles*. Hardy had ik leren kennen als eerstejaars Germaanse filologie, ondertussen tientallen jaren geleden, en ik was in de ban gekomen van zijn naturalistische romans vol donkere hartstocht. Dorset is een landschap dat ik meteen herken.

Het is het begin van de zomer 2013, en we rijden naar het marktstadje Wimborne op een vijftigtal kilometer ten zuidwesten van Southampton. We hebben er afgesproken met Nigel Farage, die er die avond een uiteenzetting geeft in de plaatselijke theaterzaal. Die loopt vol terwijl Farage zich achter de coulissen opwarmt. Bij Farage betekent dat: enkele glazen alcohol tot zich nemen en snel nog enkele sigaretten roken. Op het podium staan een fauteuil klaar en een bijzettafeltje met een glas en een fles wijn. Meer heeft Farage niet nodig om het publiek anderhalf uur lang te onderhouden met verhalen over zijn carrière in de financiële sector, over zijn jaren als Europarlementslid, over Herman Van Rompuy en andere EU-functionarissen. ('Googel zijn naam en het eerste wat je ziet, zijn foto's van mij.')

Ik moet toegeven: Farage is grappig. Zijn humor is niet mild, maar pesterig en scherp. De mensen van Wimborne hangen aan zijn lippen. Hij appelleert aan hun nostalgie naar verdwenen tij-

den, naar de Tweede Wereldoorlog ('toen de mensen nog solidariteit kenden') en de Slag om Engeland, naar het *British Empire*. Het publiek in de zaal is oud genoeg om zich de tijd te herinneren dat het Wereldrijk een vierde van de aardbol besloeg, ze hebben in de jaren zestig op school geleerd dat het Rijk superieur was, en dat hun manier van leven wereldwijd werd nagevolgd.

Het is alsof ze hier lijden aan collectieve fantoompijn: ze weten dat die dingen tot het verleden behoren, dat ze nooit meer terugkeren, maar de herinnering aan de tijd dat Engeland nog groots en machtig was, is nog zo levendig dat het soms pijn doet.

In 1998 kon de toenmalige BBC-journalist Jeremy Paxman zich in zijn boek *The English* nog afvragen wat er gebeurd was met het Engelse nationalisme. Daar was iets raars mee: het was namelijk vrijwel helemaal verdwenen. Wat moest doorgaan voor een nationale feestdag, St. George's Day, 23 april, is anders dan de nationale feestdag in andere landen geen vrije dag. Wanneer de Engelsen tegen Schotland of Wales voetballen, dan zingen de Schotten enthousiast *Flower of Scotland*, de Welshmen *Hen Wlad fy Nhadau* (wat zoveel betekent als: het oude land van mijn vaders), de Engelsen *God Save the Queen*, wat niet het Engelse maar het Britse volkslied is. Puristen zullen zelfs opmerken dat het niet eens een volkslied is, maar zonder meer een patriottisch lied dat de Britten nu eenmaal graag zingen. De Engelsen hebben zelfs niet eens een eigen dans, klaagt Paxman, als je tenminste het folkloristische Morris Dancing niet meerekent, 'bedreven door mannen met een baard en een broek met glanzend zitvlak'. En *chicken tikka massala* is het nationale gerecht geworden. Niemand staat nog op voor *God Save the Queen*, en elke cinema-eigenaar die het oude gebruik weer zou willen invoeren, zou vaststellen dat de stoelen in zijn zaal weer leeg zijn nog voor het einde van de eerste strofe is bereikt. Engelman of Engelse zijn was in 1998 nog iets waarvoor je je toch een beetje genereerde.

De Schotten en de Welshmen hebben daar geen last van. Om te beginnen hebben die altijd hun identiteit gekoesterd als iets waarmee ze zich kunnen afzetten tegen de Engelsen, die de meerder-

heid vormen in het Verenigd Koninkrijk. Noem een Schot of een Welshman geen Engelsman of hij spuwt vuur. Bovendien hebben de Welshmen en de Schotten (en de Noord-Ieren) hun eigen parlement, hun eigen regering en hun eigen minister-president. De Engelsen hebben niets van dat alles. Zij hebben de Britse regering, het Britse Lagerhuis, en de Britse eerste minister. Niks geen Engelse regering, niks geen Engels parlement. Een asymmetrische devolutie, noemen ze dat daar. In België zouden we dat een asymmetrische federalisering noemen, maar om een of andere reden is het woord ‘federalisme’ in Engeland taboe. Het doet denken aan de Europese Unie.

Wel, Paxman mag op zijn twee oren slapen: het Engelse nationalisme is terug. En hoe! Het is springlevend, maar het heeft zich vermomd als Brexit. Schotland en Noord-Ierland hebben bij het referendum vrij overtuigend tegen een Brexit gestemd (respectievelijk 56 en 62 procent), Wales (krap vóór) behaalde ongeveer dezelfde score als Engeland (52,5 procent), maar veel Engelsen zien het prinsdom niet meer dan als een aanhangsel en je hoort er sowieso zelden iets van. Als je op de kaart van Engeland de streken inkleurt die vóór hebben gestemd, dan zul je merken dat elke Engelse regio, letterlijk elke Engelse regio behalve Londen, gekozen heeft om de Europese Unie te verlaten. De natie wilde de controle weer in handen nemen (de slogan van de Brexiteers: *‘Take back control’*), maar die natie was niet Groot-Brittannië (Engeland, Schotland en Wales), ook niet het Verenigd Koninkrijk (Groot-Brittannië plus Noord-Ierland), maar Engeland.

Niemand betwist het recht van de Engelsen op een collectieve identiteit. De Schotten hebben die, de Welshmen hebben die, de Noord-Ierse katholieken en de Noord-Ierse protestanten hebben die, maar driehonderd jaar lang ging die Engelse identiteit op in de Britse. In die mate zelfs dat voor veel Engelsen Groot-Brittannië gelijkstond met Engeland. Winston Churchill zei voortdurend ‘Engeland’ als hij het over Groot-Brittannië had. Maar nu Schotland sinds het begin van de 21ste eeuw alsmear meer neigt naar onafhankelijkheid (ook alweer geïntensifieerd door Brexit, maar er

niet door veroorzaakt), blijven de Engelsen enigszins verweesd achter.

Net als andere vormen van nationalisme deed Brexit zich voor als een rebellie, een rebellie van het volk tegen een elite die in toenemende mate collaboreert met een onderdrukker. Engeland heeft geen onderdrukker, dus moest het er een uitvinden, een rol die de Europese Unie op het lijf geschreven leek. En samen met die onderdrukkingsfantasie stak de mythe van de nationale vernedering de kop op. Ze zijn niet te tellen, de krantenkoppen waarin het woord ‘vernedering’ voorkomt, en nagenoeg allemaal in relatie tot de Europese Unie. Of beter: de Europese Unie en Duitsland, en in iets mindere mate Frankrijk welteverstaan. Voor de Britse tabloids is de Europese Unie niets anders dan een nauwelijks veredeld Groot-Duitsland.

Boris Johnson hield ooit vol dat de Europese Unie zonder meer dat nastreefde waarin Hitler had gefaald (‘De bureaucraten in Brussel gebruiken andere methodes dan de nazi’s, maar ze streven wel naar Europese eenmaking onder eenzelfde gezag’). De Engelsen zijn geobsedeerd door Hitler en door de Eerste en de Tweede Wereldoorlog. Sla een willekeurige Engelse krant open en je komt er minstens één verwijzing naar een van de twee wereldoorlogen tegen. De gedachte dat Duitsland, in een andere gedaante en via de Europese Unie, het Verenigd Koninkrijk probeert te veroveren is reëel, en ze is dat al decennialang. In 1990 interviewde de rauwe tabloid *The Sun* de Duitse ambassadeur, die zijn uiterste best deed om de journalisten ervan te overtuigen dat Duitsland niet van plan is om het Vierde Rijk te vestigen. De arme man moet zich ’s anderendaags in zijn koffie hebben verslikt toen hij de krantenkop zag: *‘The Sun Talks To The Hun’*.

De tabloids hebben trouwens generaties lang heel erg hun best gedaan om het vijandbeeld van de Europese Unie te verspreiden, met insinuerende artikelen en columns en zelfs leugens. In zijn journalistentijd liet Boris Johnson zich daarin niet onbetuigd, meer zelfs: hij was er een van de aanstokers van. Dat de Europese Unie kinderen jonger dan acht verbiedt om ballonnen op te blazen,

is een van zijn verzinsels. Of dat je theezakjes geen twee keer meer zal mogen gebruiken. Vissers moeten haarnetjes dragen en koeien luiers. Slakken moeten we voortaan catalogeren als vissen, en condooms mogen nog maar één maat hebben (en zijn dus te groot voor de Italianen, nog altijd volgens Johnson). Buitengewoon grappig allemaal. ‘Ik gooi een steen over de muur naar de burens, en luister dan naar het gerinkel van brekend glas,’ zei hij ooit.

In Johnsons vaarwater vielen de Brusselse correspondenten over elkaar heen in het verzinnen van nepnieuws over de EU. Enkele vermakelijke voorbeelden? Dat vrouwen versleten sekspeeltjes terug naar de winkel moeten brengen wanneer ze een nieuw willen kopen (*The Sun*, februari 2004). Dat de EU plannen heeft om lijken vloeibaar te maken en ze via de riolen af te voeren (*The Daily Express*, juli 2010). En dit is ook een mooie: de Europese Unie verbiedt kromme bananen (*The Sun*, *The Daily Mail*, *The Daily Mirror* en *The Daily Express*, september 1994). De lijst is ellenslang, en het ene verhaal is al lachwekkender dan het andere. Johnson was niet de uitvinder van de zogenoemde euromythes, maar hij ging er wel in grossieren. Veel Britten slikten het allemaal.

Al sinds ze lid werden, was het niet de vraag of de Britten ooit de Europese Unie, of de Europese Economische Gemeenschap zoals die toen heette, zouden verlaten maar wanneer. Wie ogen had, had het van ver kunnen zien aankomen. De culturele en historische verschillen waren te groot. Zowel links als rechts had bezwaren: volbloed socialist Tony Benn vond al in de jaren zeventig en tachtig dat de Europese Economische Gemeenschap niet meer was dan een conglomeraat van bankiers en industriëlen, en ook de rechtse nationalist Enoch Powell had er geen goed woord voor over. Toen Margaret Thatcher in 1980 haar slogan ‘*I want my money back*’ lanceerde, was de basis voor het vertrek al gelegd. De tientallen jaren die daarop volgden, is het thema nooit echt weg geweest. Hoewel uit diverse opiniepeilingen bleek dat de Britten het lidmaatschap van de EU niet zoveel interesseerde, bleven vooral rechtse Conservatieven op dezelfde spijker slaan. Zo erg zelfs dat de kwestie de ene na de andere Conservatieve regering bleef

verdelen. De eurofiele John Major worstelde met ‘de smeersappen’ in zijn kabinet, zoals hij ze noemde, en ze dreven David Cameron tot wanhoop, tot hij besliste de zaak voor eens en voor altijd te beslechten en ze voor te leggen aan de bevolking, in een referendum.

De twee toonaangevende Brexiteers, Boris Johnson en Nigel Farage, zetten hun niet geringe retorische talenten in om zieltjes te winnen. Ze bespeelden moeiteloos thema’s als immigratie, bureaucratie, soevereiniteit, de hang naar nostalgie. Ze appelleerden aan een aantal vooral Engelse eigenschappen: de zucht naar vrijheid, de bereidheid ook om te gokken en om risico’s te nemen, de drang om anders te doen dan de rest, die ze slaafsheid en conformisme verweten.

Excentriciteit is een uiting van het Engelse individualisme, alleen in dit land van vrijdenkers kun je je een attitude veroorloven die anderen raar vinden, zonderling. Hoe anders kun je verklaren dat curieuze figuren als Jacob Rees-Mogg of Nigel Farage of Michael Gove zich naar het brandpunt van de macht kunnen bewegen? Brexit appelleerde ook aan het superioriteitsgevoel en de daarmee verbonden onderdrukkingsfantasie, waarover we het eerder al hadden. De Engelsen stemden massaal voor een Brexit, en sleurden de Schotten mee.

Toch zou het niet eerlijk zijn de uitslag van het referendum alleen daaraan toe te schrijven. De Britse bezwaren tegen een democratisch deficit van de Europese Unie waren en zijn legitiem. Wie heeft ooit voor of tegen de Europese president kunnen stemmen? Wie kan alle Europese Commissieleden opnoemen? Oefent het Europees Parlement voldoende controle uit op de werking van de Commissie? In het Verenigd Koninkrijk vertrekt alle macht vanuit het Lager- en het Hogerhuis. Het land heeft geen geschreven grondwet, wat van het parlement nog meer dan elders een constitutioneel referentiepunt maakt. Het hoeft dus niet te verbazen dat een overheveling van bevoegdheden van het nationale naar het Europese niveau bij de Britten politiek-cultureel bijzonder moeilijk ligt. Is het dan ook niet ironisch dat het politieke falen van de

jaren-May toegeschreven wordt aan een botsing tussen een referendum- en een parlementaire democratie?

Op het continent leefde lange tijd de hoop dat de Britten zich bij een tweede referendum zouden bedenken en uiteindelijk toch weer voor de Europese Unie zouden kiezen: ‘Sorry, het was maar om te lachen. Kunnen we nu weer overgaan tot de orde van de dag?’ Even leek die Europese hoop zelfs bewaarheid te worden, maar Boris Johnson maakte daar al snel korte metten mee.

Die Johnson is geen *Little-Englander*, zoals de Brexitstemmers weleens zijn genoemd. Integendeel: hij is een uitgesproken kosmopoliet, een man die voor het Verenigd Koninkrijk een internationale rol ziet weggelegd. ‘*Global Britain*,’ noemt hij het. Hij weet dat Londen een wereldstad is waar alle nationaliteiten naartoe willen, dat de City op volle toeren draait, dat het Verenigd Koninkrijk permanent een zetel bezet in de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, dat zijn taal de internationale lingua franca is geworden en dat het land de zesde economie van de wereld is. Het zou me geenszins verbazen als de Britten erin slagen van de Brexit uiteindelijk een succes te maken.

Toch is en blijft Brexit een reusachtige politieke aardverschuiving. Het losbreken van een lidstaat uit de Europese Unie, een van de grootste lidstaten dan nog, is een enorme breuk met de koers die Europa de voorbije vijftientig jaar heeft gevolgd.

Gent, januari 2021

HOOFDSTUK I

Hovercrafts en Lancaster House

‘Geen akkoord is beter dan een slecht akkoord’

Waar zijn we ook alweer gebleven? Juist. Het referendum van 2016 en de maanden daarna. Op 23 juni 2016 heeft 52 procent van de stemgerechtigde Britten voor een Brexit gestemd. 52 procent oftewel 17,4 miljoen in absolute cijfers. 48 procent heeft tegengestemd, 16,1 miljoen. Het heeft dus geen haar gescheeld, maar de eurofielen zijn niet bestand gebleken tegen het monsterverbond van degenen die door de globalisering achterop zijn geraakt en een in Eton en Oxford opgeleide elite die in de Brexit een kans ziet om haar carrière een boost te geven, een coalitie van *have-nots* en *have-yachts*, noemt de Ierse schrijver Fintan O’Toole het.

De dag na het referendum neemt eerste minister David Cameron ontslag. Tot op het laatste moment heeft hij vertrouwen gehad in de goede afloop, en hij lijkt ontredderd wanneer hij met zijn vrouw Samantha aan zijn zijde vanuit Downing Street zijn landgenoten toespreekt.

In sommige kiesdistricten zijn ze de stemmen nog aan het tellen als de Schotse minister-president Nicola Sturgeon vanuit Edinburgh laat weten dat ze opnieuw een onafhankelijkheidsreferendum wil. Deze nationalistische politica wil het ijzer smeden terwijl het heet is. In Noord-Ierland gaan zelfs stemmen op die pleiten